

Roofvogels van het Tibetaans Plateau in 1988-2001

Chris van Orden & Natalia V. Paklina

Wat bezielt mensen om vrijwel al hun vrije tijd en energie in Centraal-Azië te besteden, waarvan het grootste deel – al met al drie jaar – op het Tibetaans Plateau? We zijn allebei opgegroeid in gebieden waar de natuur en het land gezien werden als een gemeenschap waarvan de mens een onderdeel is. Respect voor deze natuur was vanzelfsprekend. De een ervoer dit in Udmoertië, dicht bij de Oeral in Rusland, de ander in Sulawesi, het vroegere Celebes. Ofschoon later natuurbescherming het belangrijkste deel van onze professie werd, respectievelijk in Rusland en in Nederland, was er voor onze jeugdervaring geen plaats. Lang hebben we niet goed onder woorden kunnen brengen wat de essentie van die jeugdervaring was. Bij Przewalski en Koslov, hoogst inspirerende personen waar het Centraal-Azië en Tibet betreft, kunnen we iets lezen met betrekking tot deze gevoelens. Koslov was 19 jaar toen hij deelnam aan de vierde expeditie naar Tibet onder leiding van Przewalski (1883-1885). Hij kwam terug als een ander mens. "Voor mij is er geen beter leven dan gedurende reizen. Je weet dat je niet afhankelijk bent van iets, je bent baas van jezelf. Je weet van niets, je gaat op in je interesse. Het gaat niet om glorie, het gaat om liefde tot het expeditieleven, met heel je ziel. Moraal is zeker zo belangrijk als fysiek. Het is noodzakelijk om je op reis beter te voelen dan thuis." Later, na de dood van Przewalski, werd hij leider van Russische expedities. Hij koos zijn "deelnemers met meer zorg uit dan een man doorgaans zijn vrouw kiest". Weemoed komt met de jaren, zegt men. Het werd bij Koslov zo sterk dat hij meermaals de wens uitsprak om in Tibet te sterven. De weemoed kwam bij ons al op 15/16-jarige leeftijd toen westers georiënteerde schoolopleidingen een ander denkpatroon van ons vroegen. Het leverde al snel een preoccupatie met een niet-op-je-plaats-zijn gevoel. Wil ik hier echt bijhoren? Om een lang verhaal kort te maken, elders zijn we op deze materie veel dieper in gegaan, het gaat om het volgende. Als je onthecht waarneemt, los van de tredmolen van oorzaak en gevolg, kijk je anders. Niet jij manifesteert je aan de wereld, maar de wereld manifesteert zich aan jou. Wat je dan voelt, is verbondenheid met wat je waarneemt. Ineens ervaar je andere essenties. Zo denkend, zo voelend, levert het een beeld van mensen op die verknocht zijn aan het landschap. En toch zijn ze onthecht, klaar voor de oneindigheid. Ze zijn kijkers, zintuiglijk begaafde waarnemers van de werkelijkheid. In dat kijken zit een element van zelfopheffing, althans een verlangen om één te worden met de natuur of de dingen die dierbaar zijn. Een wens om ongescheiden te zijn. Deze mensen dragen beschaving uit en geloven er niet meer in. Het landschap is van een dusdanige grootsheid dat het alle menselijke interpretaties doorbreekt omdat het hier het sacrale zelf is. Academische frases of schemata zijn voor dit doel niet toereikend. Het sacrale slaat het niveau van godsdienst over en verwijst rechtstreeks naar het existentiële, het meest individuele. Het is het natuurwonder waarvoor men door de knieën gaat: een openbaring, zonder verklarende woorden of begrippen. Je komt dan in een dimensie voorbij de woorden, een dimensie van de stilte, het onuitsprekelijke. Je wordt een vreemdeling van de

wereld. Echte communicatie heeft met woorden niets van doen. Precies dit hebben Koslov en Przewalski ervaren, meer dan welke expeditieleiders ook. En precies dit was de inhoud van onze jeugdervaringen en, dat wisten we intuïtief, dat mocht voor geen prijs ondersneeuwen!

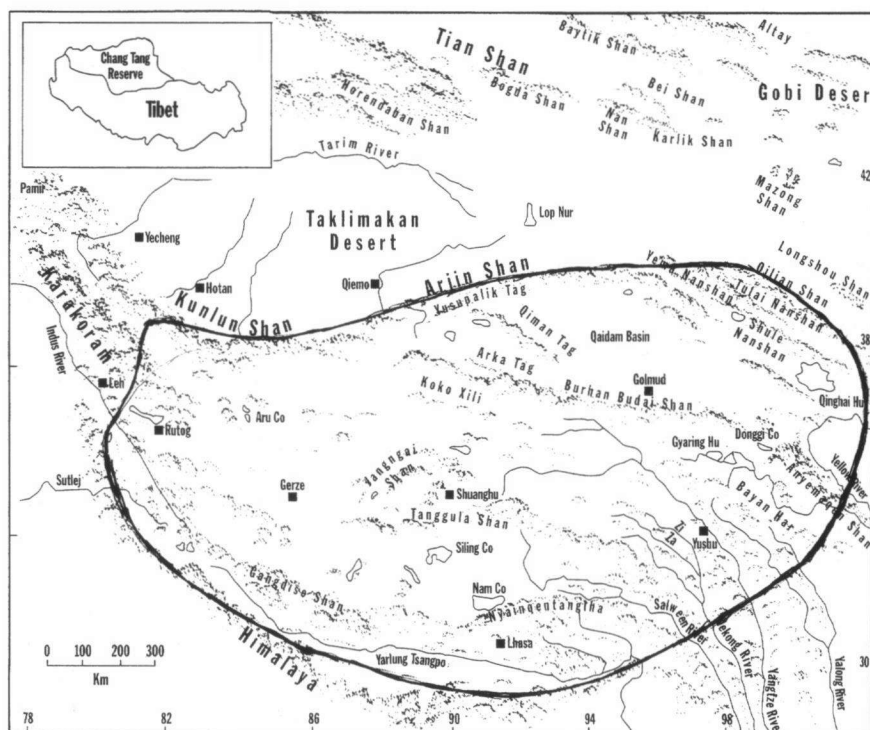
Werkwijze

Haast automatisch zijn we daarom vanaf 1975 naar Centraal-Azië gegaan, eerst naar Ladakh, daarna jaarlijks naar landen als Afghanistan, Kirgizië, Kazachstan, Mongolië en de berggebieden van China. In de periode 1988-2001 zijn we jaarlijks op het Tibetaans Plateau geweest, zowel in Tibet als Ladakh. Soms voor kortere periodes, 4-7 weken, meestal 3-4 maanden en in 1995 voor 7 maanden. Slechts met uitzondering van één zomer waren we alleen in herfst, winter en voorjaar in het gebied. De eerste bioloog of ornitholoog moeten we op het Plateau nog ontmoeten, ofschoon we de Amerikaanse zoöloog George Schaller, die ook langdurig faunistisch onderzoek in overlappende periodes op het Plateau deed, tegen het lijf hadden kunnen lopen. De reden ligt natuurlijk voor de hand. Het gebied is moeilijk te bereiken. Zelfs met de meest geavanceerde vierwiel-aangedreven auto's kom je in de Chang Tang, het centrum van het Plateau, niet ver. Gebruik van paarden of yaks, als rijdier of lastdier blijft de aangewezen methode. Hulp van mensen die het gebied goed kennen is bovendien essentieel, ook al omdat onze tochten allerminst goed geoutilleerde expedities waren. In tegenstelling tot de onderzoeken in het verleden, die de lokale bevolking zoveel mogelijk probeerden te mijden, was voor ons contact met de bevolking juist een hoofddoel, met daarnaast gedragstudie en inventarisatie van grazers en – waar mogelijk – inventarisatie van de avifauna. Hulp van jonge monniken die door hun familie naar het klooster waren gezonden om voor het heil van de familie zorg te dragen, vaak jongens uit nomadenfamilies, was op onze tochten onmisbaar. Het woord religie kwam nauwelijks over hun lippen. Ze waren radicale holisten: de mens is natuur en niet boven die natuur verheven, de natuur is vol met geestelijke waarden. Zij zorgden ook voor pakpaarden en yaks. Zelfs de communicatie met Goloks, de ongetemden, verliep dankzij hen zonder problemen. Nog steeds kun je op het Plateau de illusie hebben, soms ben je er zelfs zeker van, dat op bepaalde plaatsen geen westerling voordien ooit voet zette, zo immens is het Plateau. Je kunt zomaar op restanten van vergeten civilisaties stuiten.

Doel van deze tochten was dus om de authentieke cultuur van het gebied, die niet of nauwelijks door globaliserende effecten is aangeraakt, te ervaren en te ondergaan, en het bestuderen van de (avi)fauna. In de loop van de jaren groeide de verzameling avifaunistische gegevens dusdanig dat zelfs recentelijk gepubliceerd materiaal, in handboeken of in artikelen, al snel kon worden aangevuld. Dit overzicht is daar een onderdeel van. Vooral de Chinese gegevens van Xizang, de Chinese benaming voor het gebied, zijn aan de magere kant, ofschoon er in het oostelijke deel van China nu flink wordt gevogeld.

Het Tibetaans Plateau

Ruwweg is het Plateau 2.5 miljoen vierkante km groot. Pas bij vergelijking wordt zo'n maat duidelijker. Zo is het Plateau viermaal zo groot als Frankrijk en zesmaal zo groot als Duitsland. De helft ligt boven de 4500 m en 85% ligt boven de 3000 m. De zuidgrens ter lengte van 2250 km wordt door de Himalaya gevormd. De westzijde wordt begrensd door de Nanga Parbat aan de Indus en door de Nangjagbarwa aan de Yarlung Tsangpo aan de oostzijde. De noordzijde wordt gevormd door de Kunlun en de Arjin range en de Qilian shan. Aan de westzijde komen Himalaya, Karakorum, Kunlun en de uitlopers van de Pamir bij elkaar. Alleen oostelijk, waar het Plateau overgaat in de provincies Gansu en Sichuan, komen diepe valleien voor (Figuur 1).

Figuur 1. Overzicht van het onderzochte deel van het Tibetaans Plateau (omcirkeld), met enkele plaatsaanduidingen; de inzet geeft de locatie van het Chang Tang Reservaat aan. *View of the studied part of Tibetan Plateau (encircled), with names mentioned in the text. Inset shows the Chang Tang Reserve.*

Het Plateau kent maar liefst 810 meren waarvan ruim 600 op de Chang Tang. Vele hebben niet eens een naam. Sommige zijn kolossaal, waaronder het Kokonormeer aan de noordgrens, gelegen op 3200 m hoogte, dat een omvang heeft van 4400 km². Het ontstaan van deze meren gaat terug tot de laatste ijstijd, de Würm-ijstijd die in China de Tali-ijstijd heet. De meren waren na het smelten van de sneeuw- en ijsmassa's natuurlijk veel groter dan nu. Sven Hedin kon in 1903 oeverlijnen vaststellen die 100 m boven de huidige oeverlijnen lagen, en Schaller kwam in 1995 in het centrale deel van de Chang Tang tot oeverlijnen die tot 215 m hoger lagen dan de huidige. Door de geringe neerslag nadien zijn veel meren zout geworden, maar niettemin zijn er nog tenminste 35 meren zoet. Het verziltingsproces wordt in de hand gewerkt doordat de meren geen overloop hebben. De lage oevers van de zoete meren zijn in de trektijden verzamelaarsplaatsen voor waterwild. Maar ook in de winter bieden ze veel eenden en ganzen een overwinteringsbiotoop.

Minder dan 1% van het Plateau is gecultiveerd. In het Qadam-bassin is dit door gedwongen volksverhuizing wat uitgebreider. Alleen rond de Yarlung Tsangpo reikt de cultivatie tot een hoogte van 4400 m. Overal elders komt cultuurgrond niet hoger dan 3300 m. Permafrost is vooral in het noordelijk deel van de Chang Tang aan te treffen en gaat volgens Tong tot een diepte van 155 m. 's Zomers ontdooit slechts een bovenlaag van 50-60 cm. Ruim 30% van de Chang Tang bestaat uit alpine – en woestijnsteppe met hoofdzakelijk een begroeiing van Stipasoorten en *Carex moorcroftii*.

Klimaat

Een gebied op zo'n grote hoogte heeft natuurlijk een stevig landklimaat. Toch zijn de temperaturen alleen boven de 4500 m extreem. Minus 40°C is dan niet ongewoon, maar in Shigatse en Lhasa zijn de temperaturen meer gematigd. Niettemin, op enkele van onze tochten over de Chang Tang in januari en februari leek het soms meer op een overlevingstocht dan op een excursie ten behoeve van onderzoek. Het meest extreem was een periode van 16 dagen in januari 1995 op de Chang Tang, toen de temperatuur niet boven -32°C kwam. Maar ook kortere perioden, periodiek afgewisseld met een sneeuwstorm en temperaturen van -25 tot -35°C, waren soms meer oefeningen in afzien dan iets anders. Over het geheel genomen zijn echter de harde winden het ergst. Deze gaan vaak gepaard met grote stofwolken.

Voorals Ladakh is 's winters heel koud omdat de nederzettingen en meren zo hoog zijn gelegen. Temperaturen tussen -50 en -60°C zijn daar in januari en februari niet zeldzaam. Zulke temperaturen zijn op het Tibetaanse deel op zo'n hoogte ook normaal, maar daar liggen de plaatsjes en meren doorgaans niet veel hoger dan 3500 m. De temperaturen komen op die hoogte zelden lager dan -30°C en de gemiddelde temperaturen zijn gematigd. Zelfs een plaatsje als Gerze, op 4415 m hoogte, heeft een gemiddelde januaritemperatuur van -11°C. Daardoor bevroren lang niet alle meren, al komt drijfijis vaak voor. Ook de rivieren zijn zelden totaal bevroren. In feite is alleen de bovenloop van de Indus jaarlijks dichtgevroren. Daardoor zijn er in Tibet voor waterwild veel meer mogelijkheden om te overwinteren dan in Ladakh.

De bevolking in relatie tot het Plateau

Het Plateau is dun bevolkt en deze bevolking is natuurvriendelijk. Jagers zijn er nauwelijks en diverse meren en vogels hebben een heilige status. Van de vogels is de Casarca *Tadorna ferruginea* veruit de heiligste, met als resultaat dat het van deze beesten “gonst”. Ook het vissen in de meren is niet geoorloofd! De meren kennen derhalve eenzelfde rust als de meren in hoognoordelijke streken. Zelden of nooit zie je kinderen met katapulten bezig. In Pakistan en Afghanistan sneuvelen jaarlijks duizenden trekvogels door met katapulten gewapende kinderen. Daardoor is het Plateau voor de avifauna een natuurgebied zonder weerga in Centraal-Azië. Dat geldt althans voor de avifauna, niet voor de fauna die vooral boven de 4500 m vertoeft.

Het centrale deel van de Chang Tang heeft een bevolking die zichzelf ongetemd noemt. En dat zijn ze inderdaad. Alles wat het boeddhisme verboden heeft, is voor hen geoorloofd! Toch noemen ze zich boeddhist en gaan soms zelfs op bedevaart naar Shigatse of Lhasa. Door hen vooral is de wilde yak *Bos grunniens* uiterst schaars geworden. De bruine beer *Ursus arctos* is zo goed als uitgestorven. Met soorten als Argali *Ovis ammon*, blauwe schaap of Bharal *Pseudois naysaur*, Tibetaanse gazelle *Procapra picticaudata*, Tibetaanse antilope of Chiru *Pantholops hodgsoni* en Urial *Ovis orientalis* gaat het slecht. Reeds Przewalski, Koslov, Hedin en anderen hebben de brutaliteit van de ongetemden ondervonden, een brutaliteit die nog verscherpt is omdat deze ongetemden hebben ervaren hoe Chinezen op wild joegen. Dit leidde in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw zelfs tot een poel van anarchie toen de culturele revolutie op het Plateau losbarstte in de vorm van gigantische slachtpartijen onder yaks, Tibetaanse Argali, blauwe schapen en wilde ezels *Equus kiang*. Roofdieren verdwenen haast totaal. Met vrachtwagens vol werd het geschoten wild naar Peking afgevoerd. Een staartje van die uitroeiingsgolf maakten we zelf mee waar het afschot van gierensoorten betrof (van Orden & Paklina 2001).

Adulte Lammergier, Tibetaans Plateau (Chris van Orden). *Adult Bearded Vulture, Tibetan Plateau.*

De unieke fauna dreigde compleet in te storten. Bovendien werd de lokale bevolking door de Chinezen aangezet tot verhoogde jacht op vooral gazellen en antilopen. Deze dieren bieden zo goed als alles wat gebruikt kan worden om pepmiddelen te fabriceren. Ofschoon deze dieren officieel allang een beschermde status hebben, gaat de ongerijmdheid tot op de dag van vandaag door. China heeft in de jaren negentig de Chang Tang tot natuurreserveaat verklaard. Maar tegelijkertijd werden Chinese boeren met premies gepaaid zich daar te vestigen om zodoende het aantal veeboeren te vermeerderen. Al komen deze pioniers meestal letterlijk en figuurlijk van een koude kermis thuis, het proces gaat door. Twee ruggen uit een varken is het devies! De wilde fauna wordt zodoende vervangen door een gedomesticeerde fauna. Goldstein en Beal (1990) schatten het aantal gedomesticeerde yaks al op 12 miljoen, het aantal schapen en geiten op 30 miljoen. Kortom, het Plateau kent het sublieme naast het banale als het gaat om de intentie tot behoud van de natuur. Goddank is het sublieme nog ruim vertegenwoordigd en is er inmiddels veel ten goede gekeerd, althans in theorie. Grote delen van het Plateau zijn tot reserveaat verklaard, de Chang Tang zelfs bijna in zijn totaliteit waardoor dit gebied, op een ijskap in Groenland na, met 334.000 km² het grootste natuurreserveaat ter wereld is. Nadien is er nog een reserveaat op de Chang Tang aangewezen, namelijk het Arjin Shan reserveaat ter grootte van 45.000 km².

De roofvogels van het Plateau

Indrukwekkende roofvogeltrek, zoals dat vanaf Oost-Turkije tot en met Pakistan en in Nepal vastgesteld kan worden, vooral in oktober, hebben wij op het Plateau nooit gezien. Het gebied kent ook niet de valleien die daartoe uitnodigen, althans in de richting noord-zuid. Concentraties doen zich wel voor in de hotspots. Het zijn gebieden waar veel waterwild bivakkeert, maar ook regio's waar grote concentraties muizen en fluithazen hun biotoop hebben. Op het Plateau komen negen soorten fluithazen voor, waarvan er twee, *Ochotona pusilla* en *Ochotona curzoniae*, veruit het talrijkst zijn. Daardoor is een gevarieerde vegetatie ontstaan. En dat trekt weer kleine doortrekkers aan. Waar fluithazen zijn, zijn ook muizen, waarvan er tenminste 14 soorten in dezelfde biotopen zijn vastgesteld. Maar de stand van fluithazen wisselt even sterk als die van lemmingen, zodat de stand van enkele roofvogels, vooral in de winter, ook sterk fluctueert.

In bijgaand overzicht moeten we vermelden dat lang niet elke roofvogel door de vaak enorme afstand tot de waarnemer op naam kon worden gebracht. Vooral omdat we maar één zomer op het Plateau waren, moeten er sowieso aanvullingen op de broedvogels mogelijk zijn. Vermoedens ten aanzien van broeden hebben we grotendeels achterwege gelaten, bijvoorbeeld bij kiekendieven, ofschoon we in het voorjaar diverse soorten met baltsvlucht zagen. Ook hebben we twee soorten niet opgenomen waarvan we het vermoeden hadden dat het deze soort betrof: de Slangenarend *Circaetus gallicus* meenden we tot viermaal toe te zien, maar steeds was de afstand te groot om zeker te zijn, de andere soort is de Barbarijse Valk *Falco pelegrinoides*. Ook hier was de afstand te groot om tot een zekere identificatie te kunnen komen.

De discussie over voorkomen en talrijkheid vindt hoofdzakelijk plaats in vergelijking tot *A Field Guide to the Birds of China*, van John MacKinnon and Karen Phillipps, de beste veldgids voor China. Elke gids, hoe goed ook, vraagt aanvullingen en correcties. De avifauna van een gebied is immers niet statisch. Maar zelfs al zou een avifauna niet aan verandering onderhevig zijn, dan toch verandert ons beeld ervan bij een toename van het aantal waarnemers. Simpelweg omdat er meer wordt waargenomen. Zelfs door de activiteiten van maar enkele waarnemers kan een beeld al snel wijzigen, zeker in gebieden waar nauwelijks waarnemers komen. Onze gegevens laten zien dat veel verspreidingskaarten om correctie vragen. Veel soorten komen westelijker voor dan weergegeven. Bovendien zijn er slordigheden in diverse kaartjes, bijvoorbeeld waar zomergebieden worden vermeld als wintergebied. Het uitbrengen van voornoemde gids heeft alle kenmerken van haastwerk, maar met geen andere boek konden we zo in discussie komen als met deze gids. Dat is waardevol voor het veldwerk!

Zwarte Wouw *Milvus migrans*

In India en Nepal massaal standvogel, in Tibet en China is dat echter heel anders. We zagen ze verbazingwekkend veel doortrekken, vooral bij rivieren konden tientallen tegelijk verblijven.

Witbandzeearend *Haliaeetus leucoryphus*

Slechts enkele malen waargenomen, uitsluitend in het Tibetaanse deel. Op 3 oktober 1998 zagen we een volwassen en een eerstejaars vogel bij Tarot Tso (31°10'N, 84°E). Op 10 april 1995 zagen we een jonge vogel bij Aru Co en een volwassen vogel in gezelschap van een eerstejaars bij het Manasarovarmeer op 4 september 1995.

Aasgier *Neophron percnopterus*

Slechts tweemaal waargenomen, namelijk 1 ex. bij Lhasa op 6 januari 1993 en 1 ex. op 4 april bij Paiku Tso (29°N', 85°50'E). Beide waren volwassen.

Volwassen Aasgier op dode ezel, Tibetaans Plateau (Natalia Paklina). *Adult Egyptian Vulture on dead donkey, Tibetan Plateau.*

Himalayagier *Gyps himalayensis*, Vale Gier *Gyps fulvus* en Indische Oorgier *Sarcogyps calvus*

De eerste twee soorten zijn aan het eind van de jaren tachtig hevig bestreden in het kader van een verlate culturele revolutie. Eerder was dit ook in het Tibetaanse deel van de provincie Gansu gebeurd, zelfs zo drastisch dat beide soorten daar nu, zoveel jaar na dato, nog uitgesproken schaars zijn en de Indische Oorgier zelfs zo goed als afwezig is. Deze bestrijding vond plaats om luchtbegraafplaatsen, ware voederplaatsen van de genoemde gieren, te elimineren (van Orden & Paklina 2001). Inmiddels heeft het Chinese bewind ingezien dat deze wijze van eliminatie te drastisch is en worden luchtbegraafplaatsen weer in ere hersteld. Bij Lhasa staan ze alweer naast de "slagers"! Dit leidde tot een langzame stijging van het aantal broedparen van Himalayagier en Vale Gier. Vooral rond Lhasa en Shigatse neemt de stand weer snel toe. Voor de provincie Gansu lijkt dit herstel te laat te zijn gekomen. De Indische Oorgier, voorheen op het Plateau voorkomend, althans volgens Tibetaanse zegslieden die deze soort goed kennen, blijft een weinig voorkomende vogel.

Havik *Accipiter gentilis*

Komt tijdens de trektijden voor. Vogels die in maart en april doortrekken, komen nogal eens Sakervalken tegen die hun territorium verdedigen. Dit kan leiden tot flinke luchtgevechten waarbij de Havik allerminst de zwakkere partij is.

Witoogbuiserd *Butastur teesa*

Driemaal waargenomen, waaronder twee maal op de Chang Tang (een dood ex. op 2 oktober 1992 bij Nyalam even boven Kathmandu, en één exemplaar in oktober 2001 in hetzelfde gebied). Het derde exemplaar zagen we op 18 oktober 1998 bij Lunggar (31°N, 84°E).

Witoogbuiserd op het Tibetaans Plateau (Natalia Paklina). *White-eyed Buzzard on Tibetan Plateau.*

Mongoolse Buizerd *Buteo hemilasius*, Arendbuizerd *Buteo rufinus* en Buizerd *Buteo buteo*

Het voorkomen van deze middelgrote roofvogelsoorten is sterk gerelateerd aan voorkomen en talrijkheid van diverse soorten fluithazen. Op het Plateau komen 9 fluithaas-soorten voor, waarvan *Ochotona pusilla* en *Ochotona curzoniae* veruit het algemeenst zijn. Deze fluithazen zijn geweldige woelers. Waar fluithazen voorkomen, zijn meestal ook flinke concentraties van muizen (in tal van soorten) te vinden, al wisselt het aantal van genoemde soorten enorm. Dat beïnvloedt het voorkomen van wintergasten onder de *Buteo*-soorten sterk.

Ruigpootbuizerd *Buteo lagopus*

Komt meer voor dan de literatuur ons wil doen geloven. Dit geldt eigenlijk voor de winteraantallen van vrijwel alle genoemde soorten.

Steppenarend *Aquila nipalensis*

Net als de buizerds zijn ook Steppenarenden afhankelijk van fluithazen en muizen. Daarnaast kan deze soort ook bij waterwildconcentraties worden aangetroffen.

Bastaardarend *Aquila clanga*

Algemener dan gewoonlijk wordt aangenomen, vooral in de buurt van waterwildconcentraties.

Steenarend *Aquila chrysaetos*

Op de Chang Tang troffen we bij twee nesten van de Steenarend de resten van de steppeschildpad *Agrionemys horsfieldi* aan, terwijl deze schildpad er in de verste verte niet voorkwam. Diverse navragen bij nomaden bevestigden dat ook zij deze schildpad nooit op de Chang Tang hadden gezien. In Oost-Kazachstan hebben we herhaaldelijk gezien hoe Steenarenden deze schildpadden grijpen om ze vervolgens van grote hoogte op een steenige ondergrond te laten vallen om ze zodoende voor consumptie klaar te maken. Zeker is dat de steppeschildpadden van de Chang Tang van ver moeten zijn aangevoerd.

Torenvalk *Falco tinnunculus*

Dit "gewone" roofvogeltje verbaasde ons het meest. Onwaarschijnlijk waar dit beest broedt en ook waar deze soort 's winters op grote hoogten met extreem lage temperaturen nog voorkomt.

Amoervalk *Falco amurensis* en Roodpootvalk *Falco vespertinus*

Voelen zich kennelijk niet op het Plateau thuis, want ze zijn respectievelijk zeldzaam of haasten zich dit gebied te passeren op doortrek.

Indische Lannervalk *Falco jugger*

Onder de valken lijkt de Indische Lannervalk steeds meer in het Plateau geïnteresseerd te zijn. In het begin van de jaren negentig zagen we deze soort nooit, nu echter vrijwel elk jaar, zelfs laat in de herfst en vroeg in het voorjaar een enkeling.

Sakervalk *Falco cherrug*

Zijn het hele jaar, vooral op de Chang Tang, aan te treffen. Alleen de jonge vogels zijn trekvogel. Al eind januari, ongeacht de temperatuur, begint deze soort zijn territorium te verdedigen maar broeden begint op zijn vroegst half maart. Tot tweemaal toe constateerden we dat een Sakervalk ten prooi viel aan een Oehoe *Bubo bubo hemachalanus*. Eén van die keren zagen we het gebeuren: de Oehoe stortte zich eenvoudig op de broedende Sakervalk die volkomen verrast werd.

Oehoe van de ondersoort *hemachalanus* op de Tibetaanse Hoogvlakte (Natalia Paklina). *Bubo bubo hemachalanus*, Tibetan Plateau.

Giervalk *Falco rusticolus*

Hiervan hebben we vier waarnemingen. Een exemplaar hing opgezet in de tent van een nomade. Hij wilde op deze wijze een hommage aan dit dier geven in de hoop dat hij een betere reïncarnatie zou krijgen. De vogel was tegen een van de spandraden van zijn tent gevlogen en had daarbij een vleugel gebroken. Nog weken daarna bleef de valk in leven en consumeerde spontaan aangeboden vlees. Dit was op 27 februari 1992 bij Dinggo (33°20'N, 84°40'O). De drie andere waarnemingen vielen in het midden van de Chang Tang tussen 32° en 34°N en 83° en 87°O, en wel op 22 februari 1995, 26 februari 1995 en 1 december 1998.

Tabel 1. Status van roofvogels op het Tibetaanse Plateau in 1988-2001; (T) = alleen in Tibet.
Status of raptors on the Tibetan Plateau in 1988-2001. (T) = Tibet only.

Status als volgt/*Status as follows:*

PAMI = doortrekker/*passage migrant*,

WI = wintergast/*winter visitor*,

SU-br = zomergast en broedvogel/*summer visitor and breeding*,

VA = zeldzame gast/*vagrant*,

RES = standvogel/*resident*,

FRI = alleen randzone van Plateau/*only areas bordering the Plateau*.

Talrijkheid als volgt/*Abundance as follows:*

1 = zeldzaam (1-10 waarnemingen)/*rare (1-10 observations)*,

2 = schaars maar regelmatig voorkomend, tot enkele tientallen per waarnemingsperiode/*scarce but frequently observed during each observation period with up to tens of birds*,

3 = vrij algemeen, tot 100 per waarnemingsperiode/*rather common, up to 100 in each observation period*,

4 = algemeen, tot 100en per waarnemingsperiode/*common, up to hundreds in each observation period*.

Soort <i>Species</i>	Status <i>Status</i>	Talrijkheid <i>Abundance</i>	
		Tibet Plateau	Ladakh Plateau
Visarend <i>Pandion haliaetus</i>	PAMI	2-3	1-2
Zwarte Wouw <i>Milvus migrans</i>	PAMI, SU-br (T)	2-3	1-2
Witbandzearend <i>Haliaeetus leucoryphus</i>	WI	1-2	-
Zeearend <i>H. albicilla</i>	WI	1-2	-
Lammergier <i>Gypaetus barbatus</i>	RES	2-3	2
Aasgier <i>Neophron percnopterus</i>	VA	1	-
Himalayagier <i>Gyps himalayensis</i>	RES	2-3	1-2
Vale Gier <i>Gyps fulvus</i>	RES	2	1-2
Monniksgier <i>Aegypius monachus</i>	RES	2	1-2
Indische Oorgier <i>Sarcogyps calvus</i>	RES, FRI	1-2	-
Indische Slangenarend <i>Spilornis cheela</i>	RES, FRI	1-2	-
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	PAMI	2-3	2
Blauwe Kiekendief <i>C. cyaneus</i>	PAMI, WI	2-3	2
Steppenkiekendief <i>C. macrourus</i>	PAMI, WI	2	1-2
Grauwe Kiekendief <i>C. pygargus</i>	SU-br? (T)	1-2	1
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	PAMI	2	1-2
Sperwer <i>A. nisus</i>	PAMI, SU-br (T)	2	1-2
Shikra <i>A. besra</i>	RES, FRI	2	1-2
Witoogbuiserd <i>Butastur teesa</i>	VA	1	-
Mongoolse Buiserd <i>Buteo hemilasius</i>	PAMI, WI	2-3	2
Arendbuiserd <i>B. rufinus</i>	RES, WI	2-3	2
Buiserd <i>B. buteo</i>	PAMI, WI	2-3	2
Ruigpootbuiserd <i>B. lagopus</i>	WI	2	-
Bastaardarend <i>Aquila clanga</i>	PAMI	2	1-2
Steenarend <i>A. chrysaetos</i>	RES	2	1-2
Steppenarend <i>A. nipalensis</i>	RES (T), WI	2-3	2
Havikarend <i>Hieraetus fasciatus</i>	RES	2	1
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	RES	3	2-3
Kleine Torenvalk <i>F. naumanni</i>	SU-br (T)	2	1
Roodpootvalk <i>F. vespertinus</i>	VA	1	-
Amoervalk <i>F. amurensis</i>	PAMI	1-2	1
Smelleken <i>F. columbarius</i>	PAMI, WI	2	1
Boomvalk <i>F. subbuteo</i>	SU-br	2	1-2
Indische Lannervalk <i>F. jugger</i>	SU	1-2	1
Slechtvalk <i>F. peregrinus</i>	PAMI, RES	2	2
Sakervalk <i>F. cherrug</i>	RES	2	1-2
Giervalk <i>F. rusticolus</i>	VA	1-2	-

Summary

Orden C. van & Paklina N.V. 2005. Raptors of the Tibetan Plateau in 1988-2001. De Takkeling 13: 124-138.

The Tibetan Plateau was visited annually between 1988 and 2001, mostly for periods of 3-4 months each year, sometimes for 4-7 weeks and once, in 1995, for 7 consecutive months. Except for a single summer, all visits took place in autumn, winter and spring. As logistics are difficult in this region, transportation was mainly by yaks or horses, accompanied and helped by monks who also acted as mediators between the local people and the visitors. Main objectives were to experience cultures relatively untouched by modern society, as well as studying ungulates and birds. Over the years, observations accumulated which were often at variance with presentations in field guides, handbooks and papers dealing with the region. Some of these observations are presented in this overview.

The Tibetan Plateau covers about 2.5 million km² (Fig. 1), of which 50% exceeds 4500 m above sea level (85% above 3000 m). Of 810 lakes, 600 are to be found in the central range, the Chang Tang. Some lakes are huge, as the Kokonor Lake in the north (at 3200 m above sea level, 4400 km²). Most lakes have substantially decreased in size in recent years due to a decline in precipitation, often becoming salt along the way. Borders of fresh water lakes abound with waterbirds during migration and winter. Less than 1% of the Tibetan Plateau is presently cultivated, although locally – as in the Quadam Basin – this area has increased due to enforced settlement. Cultivated land is mostly confined to areas below 3300 m, but reaches an altitude of 4400 m near Yarlung Tsangpo. Permafrost is typical of the northern regions, penetrating as deep as 155 m; only the top layer of 50-60 cm becomes defrosted during summer. More than 30% of the Chang Tsang consists of Alpine- and steppe vegetations, dominated by *Stipa* species and *Carex moorcroftii*.

The land climate is harsh, and even extreme above 4500 m (-40°C quite normal). In Shigatse and Lhasa temperatures are rather moderate compared to the Chang Tang. Wintering conditions in Ladakh are especially harsh because settlements and lakes are situated at higher altitudes than elsewhere in the region; temperatures of -50 to -60°C in January and February are not unusual. At similar heights in Tibet, the climate is equally harsh but as villages and lakes on average are situated at lower altitudes, living conditions are less harsh and many lakes are not (completely) frozen, offering opportunities for wintering waterbirds. Apart from extreme coldness, dust storms are typical of the region.

On average, the local Bhuddist peoples live in harmony with their environment, as evident from the absence of hunting and fishing and the holy status of several lakes and bird species. However, the “untamed” Goloks in the central Chang Tang are fierce hunters, responsible for almost exterminating species like Brown Bear *Ursus arctos*, and seriously depleting populations of Wild Yak *Bos grunniens*, Argali *Ovis ammon*, Bharal *Pseudois nayaur*, Tibetan Gazelle *Procapra picticaudata*, Chiru *Pantholops hodgsoni* and Urial *Ovis orientalis*. These depredations were especially devastating

during the aftermath of the Cultural Revolution in the 1970s and 1980s. Although large areas are nowadays officially protected nature reserves (some as large as 334,000 km²), at the same time the Chinese government encourages settlers to invade the area. Where formerly wild animals populated the region, their stocks are now much depleted and cultivated animals like sheep and goats (30 million by 1990) and domesticated yaks (12 million ditto) have taken over.

The presence and relative abundance of raptors in Tibetan and Ladakh parts of the Tibetan Plateau have been summarised in Table 1. It should be noted that observations during summer are limited to a single year, that conditions for observation are often difficult and that birds were only a sideline of research while staying in the area. Species-specific details are provided below.

Black Kite *Milvus migrans*: passage migrant in large numbers in Tibet and China, with flocks of tens staying temporarily along rivers.

Pallas's Fish Eagle *Haliaeetus leucoryphus*: only observed in the Tibetan part of the range, i.e. an adult and juvenile on 3 October 1998 at Tar Tso (31°10'N, 84°O), a juvenile on 10 April 1995 at Aru Co and an adult accompanied by a juvenile on 4 September 1995 at the Manasarovar Lake.

Egyptian Vulture *Neophron percnopterus*: adult singles were recorded near Lhasa on 6 January 1993, and on 4 April near Paiku Tso (29°N, 85°50').

Himalaya Griffon *Gyps himalayensis* and Eurasian Griffon *G. fulvus*: both species were heavily persecuted in the aftermath of the Cultural Revolution, as in the Tibetan district of Gansu. Both are still in dire straits. In recent years, a slight increase in the number of breeding pairs has been noted, especially in the vicinity of Lhasa and Shigatse (but not in Gansu). This resulted from a change in the attitude of the Chinese government towards the existence and use of open-air burial sites (where vultures used to be fed with the corpses of the deceased); mercilessly destroyed in the late 20th century, some have now been re-opened, as in Lhasa.

Red-headed Vulture *Sarcogyps calvus*: although formerly present on the Tibetan Plateau, it is now a rare bird, not showing an improvement in status compared with both Gyps species.

Northern Goshawk *Accipiter gentilis*: mostly seen during migration. Birds passing in March and April are often harassed by territorial Sakers.

White-eyed Buzzard *Butastur teesa*: twice recorded on Chang Tang (once dead, on 2 October 1992 near Nyalam, just north of Kathmandu, another in October 2001 in the same area). A third bird was seen on 18 October 1998 near Lunggar (31°N, 84°O).

Upland Buzzard *Buteo hemilasius*, Long-legged Buzzard *B. rufinus* and Common Buzzard *B. buteo*: the presence of these species is correlated with the distribution and abundance of pikas (notably *Ochotona pusilla* and *O. curzoniae*). Large numbers of pikas are associated with ditto numbers of voles, providing excellent feeding conditions for buzzards.

Rough-legged Buzzard *Buteo lagopus*: more common in winter than depicted in field guides and handbooks (as holds for many other wintering species).

Steppe Eagle *Aquila nipalensis*: like buzzards depending upon presence and abundance of pikas, but also recorded at concentrations of waterbirds.

Spotted Eagle *Aquila clanga*: commoner in winter than usually depicted in guides and handbooks. Preference for areas with large concentrations of waterbirds.

Golden Eagle *Aquila chrysaetos*: on two nests in the Chang Tang region remains of the Steppe Tortoise *Agrionemys horsfeldi* were collected. Although this prey species is commonly captured (and killed by dropping it from great heights on rocks below) in eastern Kazakhstan, it is apparently absent from the Chang Tang (as confirmed by the local people).

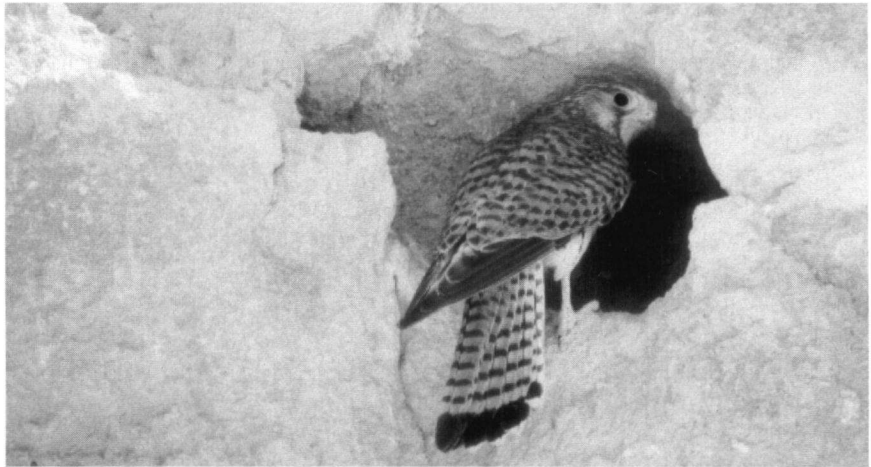
Eurasian Kestrel *Falco tinnunculus*: a ubiquitous species, occurring everywhere as a breeding bird and even present at high altitudes with extremely low temperatures in winter.

Amur Falcon *Falco amurensis* and Red-footed Falcon *F. vespertinus*: respectively rarely seen and passing during migration.

Laggar Falcon *Falco jugger*: never observed during the early 1990s, observations have increased in recent years with almost annually records nowadays, even in late autumn and in early spring.

Saker *Falco cherrug*: present all-year round, especially in the Chang Tang. Juveniles disperse from the area. Territory defence starts already late January, irrespective of temperature. Breeding starts as early as the beginning of March. Twice a Saker was recorded as being killed by a Eurasian Eagle Owl *Bubo bubo hemachalanus*; in one such case, the owl simply dropped onto a breeding Saker which was taken by surprise.

Gyr Falcon *Falco rusticolus*: one bird, which had broken its wing against a nomad tent on 27 February 1992 near Dinggo (33°20'N, 84°40'E), three other birds were recorded in the central Chang Tang between 32-34°N and 83-87°E, on 22 February 1995, 26 February 1995 and 1 December 1998 respectively.

De alomtegenwoordige Torenvalk bij een nestholte op de Tibetaanse Hoogvlakte (Chris van Orden). *The ubiquitous Kestrel near nesting cavity, Tibetan Plateau.*

Literatuur

- Ali S. & Ripley S.D. 1983. Handbook of the Birds of India and Pakistan, Vol. 1. Oxford University Press, Delhi.
- Ali S. 1962. The Birds of Sikkim. Oxford University Press, Delhi.
- Bijlsma R.G. 1991. Migration of raptors and Demoiselle Cranes over central Nepal. Birds of Prey Bulletin 4: 73-79.
- Boswell J. 1989. Ornithology in China: an update. Forktail 4: 55-61.
- Cheng tso-Hsin 1994. A complete checklist of species and subspecies of the Chinese birds. Science Press, Beijing.
- Clements F.A. 1992. Recent records of birds from Bhutan. Forktail 7: 57-73.
- Cramp S. & Simmons K.E.L. (eds.) 1985 & 1988. The Birds of the Western Palearctic, Vols. 4 and 5. Oxford University Press, Oxford.
- del Hoyo J., Elliot A. & Sargatel J. (eds.) 1994. Handbook of the Birds of the World, Vol. 2. Lynx Edicions, Barcelona.
- Etchécopar R.D. & Hüe F. 1978-1983. Les oiseaux de Chine, de Mongolie et de Corée. Papeete, Tahiti.
- Fleming R.L., Fleming R.L. jr. & Bangdel L.S. 1984. Birds of Nepal. Avalok Publishers, Katmandu.
- Grimmett R., Inskipp C. & Inskipp T. 1998. Birds of the Indian Subcontinent. Helm, London.
- Grimmett R. & Taylor H. 1992. Recent bird observations from Xinjiang Autonomous Region, China. Forktail 7: 139-146.
- Hedin S. 1898. Through Asia. Methuen, London.
- Hedin S. 1903. Central Asia and Tibet. Hurst and Beachett, London.
- Inskipp C. & Inskipp T. 1991. A guide to the birds of Nepal. Helm, London.
- Ludlow F. & Kinnear N.B. 1944. The birds of south-eastern Tibet. Ibis 86: 43-86, 176-208, 348-389.
- Mackinnon J. & Phillips K. 2000. A Field Guide to the Birds of China. Oxford University Press, Oxford.
- Meyer de Schauensee R. 1992. The Birds of China. Oxford University Press, Oxford.
- Orden C. van & Paklina N.V. 2001. Over de afdeling van gieren, vooral de Himalayagier *Gyps himalayensis*, in Tibet en China. De Takkeling 9: 61-67.
- Orden C. van & Paklina N.V. 2003. Een vreemd verband tussen Tibetaanse Steenuilen *Athene noctua ludlowi* en Himalayamarmotten *Marmota himalayana* in West-Tibet en Zuidoost-Ladakh. De Takkeling 11: 80-85.
- Phister O. 2001. Birds recorded during visits to Ladakh, India, from 1994 to 1997. Forktail 17: 81-90.
- Przewalski N.M. 1883. Iz Zaisana cherez Hami v Tibet i na vergovia Zheltoi reki. Sint-Petersburg.
- Qian Y. 1995. Atlas of birds of China. Henan Science and Technology Press, Henan.
- Roberts T.J. 1992. The birds of Pakistan. Oxford University Press, Karachi.
- Roder F.E. de 1989. The migration of raptors south of Annapurna, Nepal, Autumn 1985. Forktail 4: 9-17.
- Schaller G.B. 1980. Stones of Silence. Viking Press, New York.
- Schaller G.B. 1997. Tibet's Hidden Wilderness. Abrams, New York.
- Schaller G.B. 1998. Wildlife of the Tibetan Steppe. University of Chicago Press, Chicago.
- Ven J. van der 2002. Birds in Kyrgyz Republic. Bishkek.
- Vaurie C. 1972. Tibet and its birds. Witherby, London.

Adressen:

CvO & NVP: Doelenstraat 14, 1601 GL Enkhuizen, Nederland;

NVP & CvO: V. Maslovka 5, kv.40 Moscow, Russia (paklina@hotmail.com)